Устим Григорович, голова колгоспу, глянув у вікно і прояснився:

— Ага, в самий раз. Вас доведе туди Олежка. І гукнув на вулицю:

— Тпрру! Олежко, проведи, брат, товариша інженера до Єфросинії Павлівни.

З вулиці долетіло сопіння і веселе дитяче: "Но! Но!"

Я попрощався з Устимом Григоровичем ї вийшов на вулицю. Біля контори правління колгоспу стояв "загнузданий кінь" з найяснішою посмішкою на кирпатому обличчі. Оце й був Олежка. За вершника правила років трьох дівчинка з веселими голубими стрічками в косах, і коси ті були вже значно більші, піж бувають хвости в мишенят. Вона обома руками тримала за уші Олежка-коня, гупала його босими п'ятами в боки і завзято гукала: "Но! Но!" Це її голос я й чув із контори.

Олежка посміхнувся на все обличчя:

— Ходімте, товаришу інженер. Тільки мені треба завезти Ніяку в садочок. Але ви не турбуйтеся: це по дорозі.

Олежка був прикметний хлопець. Від загару все тіло його стало темно-коричневим, шкіра відливала здоров'ям, і під пею ходили й переливалися дитячі, але вже міцні мускули. Увесь одяг Олежки складався з трусів. Ці труси колись були синіми, а тепер геть побіліли. Видно було, що вони не розминалися ні з сонцем, ні з річкою. Ішов він легко, на ходу підкидаючи сестричку Нїну.ч

Через праве плече в нього була перекинута польова сумка, через ліве — мала шанцева лопатка у красиво зшитому з брезенту чохлі. Згодом я помітив ще одну цікаву особливість у його спорядженні.

Замість резинки в труси був ушитий пояс, від якого збігали в кишені викачені ремінні шнурки. Труси в Олежки були з кишенями.

До одного реміпня був прив'язаний складаний ніж в. перламутрових колодочках, до другого — самописна ручка.

— Ого! — сказав я.— Та ти як озброєний!

—У нас сьогодні екскурсійний день. Буксир з баржею йде у Білогорку по крейду, а там я був тільки раз. А хлопці і зовсім пі. Можна уявити, скільки там цікавого. А що коли знайдуться крем'яні поклади і там майстерня первісних людей? Бо де крейда, там і кремінь, а де кремінь, там і залишки господарювання людини кам'яної доби.

— Чекай! — здивувався ял— Хіба ти мисливець за камінням?

— Еге ж. І в мене вже колекція на дванадцять експонатів. І крім того, колекція глин на двадцять вісім номерів. І колекція пісків на сімнадцять папіросних коробочок. Я раніше тримав зразки наших пісків у пляшечках, але батько зробив мені вітрину під склом і каже: "У пляшечках хай будуть ділові експонати, для лабораторної роботи, а експозицію влаштуй в папіросних коробочках, наєш, каже, є такі красиві: "Донбас", "Народні", "Казбек". І зручно користуватися буде і вигляд барвистий".

— А в пас трактористи, ох які хлопці! Як почули, що мені потрібні коробочки, так кожен припас, не замащені, а чисті, без єдиної плямочки. А Прісцн брат, Петро Хомич, не курить зовсім, а купив пачку "Українських"; папіроси роздав, а мені— коробку. Сам і заніс. Я — в клубі біля вітрини, а він зайшов і каже: "Здоров! Ось тобі і від мене".

— А все це за мій помер двадцять восьмий. Це — мильна глина, па колір зелена, з Скалеватського яру. Нею тепер всі наші трактористи миють руки після роботи. І батько теж. Спочатку

були нагримали, а тепер, як тільки я повернуся з екскурсії, так завжди і питають: "Ну, Олежко, що там у тебе сьогодні?"

Показався просторий колгоспний сад, обнесений йовим грат-чатим парканом, який з обох боків підходив до високої, прикрашеної різьбою брами. Через мережані половинки воріт видно було довгу затінену алею. Дерева посходились над нею своїми гілками і тільки де-не-де пропускали яскраве ранкове проміння. Площина перед брамою і алея були посипані піском з приємним жовтогарячим відтінком. Тут вже ходили, і на його рівнім покрові були помітні відтиски босих дитячих ніг. Всьому саду й побудували дитячий Ъадочок.

По стежці перед нами повзла пушиста оранжева гусениця з рядом темних волосинок вздовж спинки. Ніна перша помітила її, і я почув, як вона сказала Олежкові:

— О, а це що таке?

— Гусінь.

Дівчинка уважно дивилася на оранжеву красуню і несподівано спитала:

— А скажи, з гусені гуси бувають? Маленькі гусенятка — жовті такі, волохатенькі?

Олежка посміхнувся, але одразу стримався і серйозно відповів:

— Ні, не бувають.

Задоволена цією відповіддю, Ніна сказала:

— Чуєш, Олежко, пусти вже мене. Я хочу бігти сама па піску. і

— Будь ласка. Будь ласка. .

Він одним рухом зняв її з пліч і поставив на землю. Олежка був дуже сильний.

Але Ніна, замість побігти, присіла, склала долоні човником" провела ними по піску з обох боків, встромила палець у нагор-нену купку і одразу побудувала хатку.

— Бач, який гарний пісок.

— Це мій номер десятий,— показуючи па рівний красивий піщаний покров, сказав мені Олежка,— з Несміянського яру. Але ви почекайте, я враз. Ну, Нінко, гайда в садок; бо там вже прокинулась Лялька і просить їсти.

— Ой, я побіжу!

Вони зпикли в саду, а я все дивився услід Олежкові. Він мені дуясе сподобався. Хіба кожен школяр ходить на екскурсії, збирає колекції і так уміло доглядає за своєю сестрою? І ще мені .лодобалося, що він такий сильний, спокійний і впевнений. Коли він повернувся, то я одразу спитав:

— Ти сказав, що це твій пісок номер десять. Як це розуміти?.

— Як це розуміти? Я працював у клубі біля колекцій, аж дивлюся — до нас заходить Устим Григорович і Панас Карпович.

§ Устим Григорович і каже: "Давайте вибирати найбільпі підходящий". Володька каже: "Найкращий — восьмий". Це той, що в коробочці з-під "Донбасу". Білий-білий. Білішого вже за нього й бути не може. А Панас Карпович: "Ні, і ні, і ні. Білий,— каже,— у ящики, дітям гратися, а алею треба посипати десятим, бо кожна мати як гляне, так і

очей не відведе: це ж її дитина топтатиме його своїми ногами". Устим Григорович і згодився: "Це правда". І Ольга Терентіївна, і я. Тоді вже й Володька. "І я теж за десятий".

— А як поїхали пісок брати, так Панас Карпович посадив ме-пе біля себе, а Володька з Миколою —.ззаду. І не сперечалися. Нехай покажуть дорогу у Несміянський яр! Як вони покажуть /її, коли не знають, а я, де не є який яр, так всі входи і виходи

. знаю. А що Володька перший куріпок помітив, то це правда. Ми дивимося з Панасом Карповичем і нічого не бачимо. А він: "А онде куріпки!" А куріпки ніколи не полетять, поки до них не підійдеш упритул. А тоді з-під ніг — фрр! "Та де ти їх бачиш?" питає. Панас Карпович. "А. онде під дерезою, бачите кущик?" І лічить. Налічив п'ятеро. Я не сперечаюся, бо коли Володька що каже, то які ж можуть бути суперечки? А Панас Карпович: "Не може бути. Що ж я — сліпий?" — "Тоді дивіться".

— Ми й дивимося. А він схопився, і сачок у руках — він а ним ніколи не розлучається. Та як пішов, то йде так, що й трава не шелесне. Дійшов. Ми і> не помітили, коли він сачок вперед викинув, а тільки почули: "Киш!" Ух, вони як пурхнули! А не всі. Дивимося, а одна б'ється в сачку. Він тоді до Панаса Кар-повича: "А це що: "бути не може"?" Микола й каже тоді: "Знаєте що, хлопці, давайте її візьмемо собі". А навіщо її брати? Це ж мати куріп'яча. Четверо куріп'ят полетіло, а вона піймалася. Аж тоді Панас Карпович за вухом почухав і каже: "Це значить, Володько, такий в тебе талан: крізь землю бачити". І випустили. Подивилися-подивилися і випустили. Аж до самої осені Володька ніяких птахів не чіпає. А восени — нічого не зробиш, треба набивати чучела.

Ця розповідь вразила і зацікавила мене. Оце хлопці так хлопці! Один знає навколо всі піски, а другий бачить крізь землю і сам набиває опудала. Я так і сказав Олежці:

— Що ж, у вас всі такі хлопці ділові?

— Чого там усі. Якби всі, так ого! От, думаєте, Василь був і раніше такий, як зараз?

— Я вже знаю про тебе і про Володьку. А хто ж такий цей Василь і чому він зараз не такий, як раніше?

— Бо навчили. А як — розкажу. Хочете?

Я дуже хотів послухати про Василя. І Олежка почав:

— У Володьки хата вже під черепицею, а комора стара — із стріхою. У стрісі Горлатий викрутив дірку, зробив гніздо і живе там. Володька й каже: "Підожди, я тебе приручу". Підвісив проти дірки поличку і щодня точно о сьомій годині рапку тарабанить в поличку, кладе хліб і гукає: "їсти, Горлатий!". А сам набік одходить. І в обід і увечері. Тричі в день. Горобець і став приручатися. Тільки Володька затарабанить, а він влепиться в стріху і позира одним оком. Володька від полички, а він до неї. Через деякий час Горлатий уже дзьобав просто з долоні. І пі в кого, тільки у Володьки.

Тоді він зробив так. Обшив нитками шматочок хліба і пристебнув до кепки, а кепку на голову. Ми через тин дивимося з хлопцями і так захопились, що й на місці не встоїмо. Вчепився Горлатий у кепку пазурами, дзьобає хліб, аж чкрихти летять, а Володька ходить по двору і руки в кишенях. Цідусь Терентій Савич їхав по вулиці, спинився. А Пріся як побачила та: "Ну, ви ж подумайте!"

А з Володькою і сусідує отой Василь. Дванадцять літ, а що виробляє! У них занавіски на вікнах з півнями, повишивані, так Василева мама, Галина Кузьмівна, помила їх і розвішала на сопці сушитися. Василь, не довго думавши, як пальне з лука в півня! Наскрізь пробив! І в клуб його не докличешся, і на екскурсії не хоче їхати. Ольга Терентіївна йому

каже: "Приходь до нас, Василю". А він: "Пхе, чого я піду? Жаб ловити?" І нізащо. А у них. є бересток у дворі. Горлатий сів на гілку і довбається в корі. Василь підкрався, пустив стрілку і — просто в голову. Володька аж плакав... А він заховався у дворі і кричить: "Я тобі ще й не таке зроблю! Заскочу в клуб потовчу всі колекції".

Як вам це сподобається? Я тоді й кажу Миколі та Юркові: "Добре мені діло — "потовчу колекції". Треба його провчити, а то ще, справді, щось викине. На це в нього розуму вистачить".

Прислїдили, як він пішов на річку, і до нього, а він зразу в сльози: "Чого ви? Хіба я вас чіпаю?" І дивиться, чи не видно десь матері. Ми й кажемо: "У нас є невеличке діло до тебе. Ходім з нами".— "А не битимете?" — запитує. "За що ж тебе бити?" — кажу. "Ну, то відпустіть, д додому піду",— проситься він. Але ми не відпускаємо. Пішли на річку. Викупалися добре і під кручу в холодочок. А там розбалакались, що він і додому не схотів іти.

Підсів я до нього і кажу: "Ех ти, Василю, Василю! Що, тобі хочеться, щоб з тебе виросла кваша? Чого ти в клубі не'буваєш, чого ти на екскурсії не ходив і далі двору світу не бачиш? У Миколаївці був? — питаю.— "Ні".— "А в Білогорці, на крей-_ дяних відслонах?" — "Ні".— "А в радгоспі Шевченківському, де агрегатами поливають триста гектарів пшениці і дощ без дощу роблять?" — "Ні. Я, каже, в кіно в щілипу дивлюся".— "А ми, кажу, всередині і на найкращих місцях. Бо хто зелень носить, як зал прикрашають? Ми. А лави з майстерні? Ми. А для ремонту дошки навантажує? Ми. Нас в кіно кожен знає, і як тільки що, так одразу: "Олежко, збігай!", "Володько, метнися!"

А він тоді, чуєте, що каже: "Вам скрізь можна, бо ви піонери". Так я й відповів: "А, думаєш, як піонер лежатиме на печі, то його скрізь пустять? Нас не тому, кажу, пускають, що ми на печі лежимо, а що скрізь перші. Піонер — це є перший. Коли на річці Протічок пробивали, хто був першим? Ми. А кому тепер, як побачать з буксира, так кричать: "А,

Олежка! Здоров!" Тобі чи мені?" Так він і змовк. Як бачите, поговорили по щирості.

На другий день дивимося, а він у клуб, і у нашу кімнату. Сам прийшов. А наша кімната найкраща в клубі. Бо що ви скажете, як тут скрізь колекції, квіти, живі і засушені, чучела. А у Во-лодьки на вікні склянки з жуками, акваріум і три в'юни. Проти дощу як почнуть вигравати! А в кутку сова, як жива, і Горлатий — чучела; Володька сам набивав. У нас і хлопці й дівчата. Так Галя і Оля аби зелений папір, то гілку можуть зробити, як справжню. Посадили Горлатого на гілку, а сову в саму глибину, моху наклали, як гляпеш — живий куток і все!

Прийшов він, прочинив двері і стоїть біля порога. То сюди дивиться, то туди. Ольга Терентіївна й каже: "Здоров, Василю. Чого ти біля порога стоїш? Йди сюди. Ти ж назовсім до нас прийшов?" — "Еге",— каже. "Це добре — знов Ольга Терентіївна.— Навчиш наших хлопців стріляти із лука? Га?" Він питає:-"А стріли які? З очерету чи із соснини? З очерету летять — тільки поводять нижнім кінцем, а з соснини — треба виточувати та виточувати, а то стріла може і заднім кінцем наперед обернутися".-Ольга Терентіївна йому каже: "Я, Василю, цього діла не знаю. Ти про все сам подумай, бо хто ж буде хлопців учити стріляти: ти чи я?" Ух же ж він і зрадів! "Ходімте",— каже.

Мішень накололи на фанеру. І як взялися! Так ніхто з хлопців не влучив у середину. А він як пустить, то неначе стріла й ночувала там. А Кость Юрійович — у армії снайпером був та Сержантом — увійшов в азарт. "Як це, каже, я з гвиптівки міг уцілити, а з лука ні?!" І як пустив стрілу, а вона в чисте поле. Він тоді: "От задача!" І до Василя: "Навчи й мене!" ЯК назбиралось дорослих! Всі стріляли, а вцілив тільки Гонтар Максим.

А він в армії і не був, після війни виріс. Ще й косий. Сміху було!

Добре Василь стріляв. І всі хлопці біля нього навчилися, бо кожному ж хочеться бути добрим стрільцем. Як закінчиться липень — почнеться серпень. А в серпні і полювання відкривається. Кожен і думає: "Навчуся влучати, то, чого доброго, і на качок можна спробувати". А чого ж ні? Не у всіх же рушниці. Може, із луком пощастить. То вже старалися і старалися. Як вечір, так години по дві. Про себе скажу: стрілець, з мене неважний. Як не намагався, а в центр не влучив ні разу. Цілюсь, цілюсь, а влучити не можу. А Володька — інше діло. Спочатку мазав, а далі як приловчився, то кожну стрілу — в чорне вічко. З такими очима, як у нього, що ж тут дивного? Ну, добре учимося, стріляємо, і все гаразд. Аж тут чуємо — хвалиться Василь: "От я, так я! Що б вони без мене робили?" А тут Кость Юрійович каже: "А знаєте що, хлопці? Так ви нічого, молодцюваті, тільки немає у вас фізичного гарту. Я вас, навчу по драбині на руках підійматися, на кільцях вижиматися і злазити на полірований стовп. Для мускулів це дуже гарно". Так ми всі за це. І Устим Григорович каже: "Добре, хай тренуються, пригодиться колись".

ї звелів улаштувати в саду всі пристрої. А Кость Юрійович і снайпер і армійський сержант. І все тіло у нього в мускулах. На лобогрійці як піде, то тільки шумить. А у Антона Павловича в коморі ще старовинні гирі. По пуду і по два пуди. Так віп візьме двопудову гирю, викине вгору, як пір'їнку, і вловить, А то у неділю як візьмуться боротися, так з ним ніхто і не бореться. Під поясок підхопить, сам пада і партнера через голову-—"тільки ноги мелькнуть. Дивишся на нього і очей не відірвеш. Кому ж не хочеться таких мускулів? А віп каже: "От, хлопці, слухайте мене, і всі такі будете". А як почав нас ганяти і по драбині, і на кільцях, і по стовпу. Прокинешся вранці — все тіло болить. А він тільки посміюється. "Не біда, — каже.— Це напочатку. А тоді як мускули" набіжать, так вже ніякого болю".

І так щодня. Нелегке це діло. Я сам все це пройшов, так знаю. Зате тепер — по драбині, так по драбині, на кільцях, так на кільцях, па стовп так на стовп! І не тільки хлопці, а навіть і дівчата. їм. це трудніше, а хто записався в гурток, всі підтя гаються. А Василь в гурток не записався і сам собі осторонь. Сяде, ногу за ногу закине і сидить, чвиркає через

губу і тан посміхається, неначе все це вміє. А чому? Бо він таки хлопець міцний, натоптаний. Тільки не зважає на те, що в нього більш м яса ніж мускулів. А ми: не хочеш — як собі хочеш. Дванадцять років, вже можеш сам подумати. Так він і начвиркався. Ось послухайте.

Поїхали наші катерами в Миколаївку перевіряти наслідки соціалістичного змагання з колгоспом "Жовтень". Це було минулої осені. Переміг наш колгосп "Перше травня". Миколаївці свій катер "Гордим" назвали, а ми свій — "Завзятим". У них по борту спочатку синя смуга, а потім червона, а у пас — навпаки: спочатку че.рвона, а потім уже синя. їхній "Гордий" красивий, а наш "Завзятий" ще кращий, бо ми самі його будували і весь прикрасили прапорцямп і лампочками — синіми, зеленими, червоними, молочними. Як увечері мчпть, так і зверху вогні і уч воді. Старші в порту чекають переможців, а ми кинулися в сад, бо там у нас всякі прилади для фізкультури і полірований стовп сім метрів заввишки. І з нього видно аж до самої Лебедянки.' Я — на стовп. Т тільки злетів, аж бачу — мчать понад Лебедян-кою обидва катери. Наш "Завзятий" попереду. І над пим прапор так і розвивається. "Гордий" позаду, у почесному ескорті. Хлопці запитують: "Що ти бачиш, Олежко?"

А я дивлюся і бачу: вистроїлпсь на катері наші колгоспники. Серед них Устим Григорович і дідусь Терентій Савич. А на самому переді — хто б ви думали? Галина Кузьмівна, Василева мати. Біла хустка і коси на вітрі мають, а в руках відвойований прапор. Я тоді хустку з кишені і як почав нею вимахувати і кричу: "Ура! Наша взяла!" А вони теж побачили і теж хустками. Так хлопці тоді: "Та злазь уже, годі тобі. Ми теж хочемо!"

Спочатку Володька поліз, потім Микола, Харитон, Юрко. А Галя, хоч і дівчина, так все одно злетіла наверх одним дух< м. На гблові віночок, стрічечкп всякі, плаття все їолубе. Схопила вінок, махає ним і кричить скільки сплц: "Переможцям у соціалістичному змаганні палкий піонерський привіт!" А як вже спустилася, побачила Василя і каже йому: "Мерщій і ти лізь. Там твоя мама, Галина Кузьмівна, прапор держить".

Він зрадів і до стовпа — лізти. А вилізти не може. Руками перебирає, колінами підпихається і не то, що ні з місця, а, навпаки, назад зсувається. Галя підсаджує його, а вишини сім нетрів— де ж тут підсадиш! А в порту що робиться! Оркестр грає марш, хлопці і дівчата співають. Народ вирує. А він вилізти не може, і все! Задавався, не хотів учитися — так от і маєш! Оді-йшов від стовпа, стоїть і плаче. Галя до нього підбігла, втішає, а ми ні. Чого ради! Що він, маленький? В дванадцять літ вже можна дещо розуміти. Так і просвяткувалп без нього. А вже на другий день взяли його в роботу і просто сказали йому: "Що ти плакав, нам не шкода, а навпаки — досадно. Яке в нас свято веселе було, а ти зіпсував. Люди радіють, а ти сльози пролива— єш. Чого ти не хочеш бути таким, як усі?" Так він два вечори і в клуб пе приходив, а тоді все одно прийшов .і каже Ользі Те-рентіївні: "Ольго Терентіївно, я вже більше не буду. Нехай вони не сердяться на мене. Все буду робити, що й вони". Ми й помирилися. А тейер і стріляти учить нас, і гербарій збирає. От як прийдемо в порт — я вам всіх покажу. Микола — з фотоапаратом, Володька — з сачком і з усякими баночками, а Василь — із папкою. А в папці газети. Зірве квітку, між газети покладе, вона там і сушиться. Отака історія.

Далі ми йшли мовчки, і я все думав про те, що оце тільки почув. Молодці вони: і Олежка, і Володька, і Галя, і навіть Василь. Взяли його в роботу хлопці, а він не образився, а зрозумів, що вони праві. А як це зрозумів, так одразу ж і за діло взявся: пе байдикує, а знайшов собі роботу.

— А оце ось і порт,— перервав мої думки Олежка.— Отой катер, що увесь у прапорцях, то і є наш "Завзятий", і три баржі біля нього теж наші: "Полтава", "Поліна Осипенко" і "Перша". "Перша", бо її збудували першою. А біля неї, бачите, човен на три лави — то це "Ластівка". Нам Ті Устим Григорович вже назовсім віддав. Каже Ользі Терентіївні: "Це нехай хлопці матросами вчаться. Флот згодом наш розростеться, то скільки людей треба буде!"

Я глянув, куди показав Олежка. Вранішнє сонце заливало ліси, заплаву і річку. Вона сліпуче блистіла, тяг м'який вітрець. А в порту вже кипіло від народу. На одну баржу вантажили сіно. З другої дівчата виносили величезні кошелі з мисками, горщиками та глечиками. Між дорослими метушилися хлопці. Один з них стояв на борту "Першої" і, склавши рупором руки, кричав:

— Володько, Володько, мерщій неси весла, а то скоро відчалимо!

Хлопець цей був, як і Олежка, у самих трусах, тільки замість польової сумки за плечима в нього висіла величезна папка на широкому ремені.

Не питаючи Олежки, я вже знав, що це і є Василь.

Потім я побачив, як з дощатого сарая, збудованого на набережній, вибіг з веслами Володька. Я його теж давненько не бачив, а глянув на сачок і догадався відразу.

— Значить, їдете? — спитав я Олежка.

— Їдемо, товаришу інженер!

Ми на хвилину змовкли, а коли я розкрив рота, щоб іще щось запитати, було вже пізно. Обличчя у Олежки враз заяснілося завзятою бешкетною посмішкою і, гукнувши мені "До побачення!", він зірвався з місця і скільки сили помчав униз, у порт. На бігу він, як і Василь, прикладав долоні до рота і кричав скільки сили:

— Хлопці, хлопці, агов!